

Çend Nimûne ji Çanda Gelêrî ya Kurdî di Berhemên Seîdê Nûrsî da

(A Few Examples of Kurdish Folk Culture in Said-i Nursi's Works)

(Said-i Nursi Eserlerinde Kürt Halk Kültüründen Birkaç Örnek)

Aydin ÜNEŞİ¹, M. Zahir ERTEKİN²**Article Type:** Research Article // Gotara Lêkolînî**Received // Hatîn:** 23.02.2024**Accepted // Pejirandin:** 25.03.2024**Published // Weşandin:** 28.04.2024**Pages // Rûpel:** 123-140**DOI:** 10.55106/kurdi name.1441909

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Citation/Atif: Üneşi, Aydın û Ertekin, M. Zahir(2024). Çend Nimûne ji Çanda Gelêrî ya Kurdî di Berhemên Seîdê Nûrsî da, Kurdi name, 10, r. 123-140

Authors Contributions/Rêjeya Nivîskaran: Data Collection: Author-1 (%85), Author-2 (%15), Data Analysis: Author-1 (%85), Author-2 (%15), Submission and Revision: Author-1 (%70), Author-2 (%30)

Plagiarism/Întihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website // *Ev gotar herî kêr ji aliyê 2 hakekan va hatiye nirxandin û di malpera întihalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.***Kurte**

Seîdê Nûrsî alim û zanayekî Kurdan e. Berhemên wî yên bi navê Rîsaleyên Nûr ji gelek xebatên ilmî yên wekî nameyên akademîk, semîner, konferans û sempozyûman ra bûne cîyê lêkolîn û lêgerînê. Çanda Kurdî digel ku yek ji çavkanîya sereke ya berhemên wî ye û bi awayên eşkere û sergirtî tê dacihi digire jî, di piranîya van xebatan de hatiye piştguhkirin. Armanca vê xebatê balkişandina vê îhmalkirinê û hesbelqeder dagirtina vê valahîyê ye. Lewma bi vê xebatê me kullîyata Nûrsî dahûrand û nimûneyên ji çanda gelêrî ya Kurdî hatibûn wergirtin diyar kirin. Li gorî etîka lêkolînê, me çavkanîyên wan, ji wan berhemên t êkildarî çanda Kurdî nişan dan. Bi van nimûneyên wekî adet, derbûmesele, îdyom, destan, nîfrîn û hwd., di encama xebatê de hat destnîşankirin ku çanda Kurdî paşxaneyêke girîng a berhemên wî ye. Herwiha nûveyên bidestxistî yên vê gotarê ev qenaet da me ku ev xebat dê pêş li çareserkirina problema mijarê veke.

Peyvên Sereke: Çanda Kurdî, Berhemên Nûrsî, Bedfuzzeman, Seîdê Nûrsî, Adet û Toreya Kurdan.**Abstract**

Seîdê Nûrsî is one of the Kurdish scholars and sages. His works, Rîsaleyên Nûr, have become a research and analysis area for many scientific studies such as academic theses, seminars, conferences and symposiums. Although Kurdish culture is one of the main sources of Rîsaleyên Nûr and is included in it in open and covert ways, it has been ignored in most of these studies. The aim of this study is to draw attention to this neglect, as well as to remedy this deficiency. That's why we analyzed Nûrsî's works in this study and mentioned examples taken from Kurdish folk culture. In accordance with research ethics, we stated the sources in the works related to Kurdish culture in which these examples are included. Custom, proverb, idiom, epic, curse, etc. It has been proven with these examples that Kurdish culture is an important basis of his works. Thus, the data obtained through this article formed our opinion that this study will contribute to the solution of the problem of the subject.

¹ Bağımsız araştırmacı, Bingöl Üniversitesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye, mnewayi@hotmail.com, (Orcid: 0000-0001-7628-9048)

² Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, zahiretekin@hotmail.com, (Orcid: 0000-0003-3519-9892)

Keywords: Kurdish Culture, Rîsaleyên Nûr, Bediuzzeman, Seîdê Nûrsî, Kurdish Customs and Traditions.

Özet

Said-i Nursî Kürtlerin alim ve bilgelerindedir. Eserleri Risale-i Nurlar akademik tez, seminer, konferans ve sempozyum gibi pek çok ilmi çalışmalar için araştırma ve inceleme alanı olmuş. Kürt kültürü Risale-i Nurların başlıca kaynaklarından birisi olup açık ve örtülü şekillerde içinde yer aldığı halde yapılan bu çalışmaların çoğunda görmezlikten gelinmiştir. Bu çalışmanın amacı, bu ihmale dikkat çekmeye yanı sıra imkanlar dahilinde bu eksikliği gidermektir. Onun için bu çalışmada Nursi'nin eserleri incelenip analiz edilmiş ve Kürt halk kültürüne ait unsurlar örneklerle belirtilmiştir. Araştırma etiğine uygun olarak bu örneklerin yer aldığı Kürt kültürü ile alakalı eserlerdeki kaynakları belirtilmiştir. Adet, darbimesel, deyim, destan, beddua vs. gibi bu örneklerle gösterildi ki Kürt kültürü onun eserlerinin önemli bir dayanağıdır. Böylece bu makale ile elde edilen doneler bizde şu kanaati oluşturdu ki bu çalışma, konu problematiğinin çözümüne katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimer: Kürt Kültürü, Risale-i Nur, Bediüzzaman, Said-i Nursi, Kürt Adet ve Gelenekleri.

Despêk

Bediuzzeman Seîdê Nûrsî³ di nehsalîya xwe daji bo tehsîlê ji malbata xwe dûr ketîye (Nursi, 1997: 13). Piştî tehsîleke demkurt (Nursi, 1997: 13-19). di bist salîya xwe de du sal li Bedlîsê li ba walî Ömer Paşa maye ji pirtûkxaneya wî îstîfade kiriye. (Komisyon, 2004: 510). Piştî wî li ser vexwendina walîyê Wanê Tahir Paşa hizrê 15 salan li wir maye ji pirtûkxaneya wî sûd wergirtîye, dersdêrî û meletî kiriye. Eşîrên Kurdan îrşad kirîye. (Nursi, 1997: 37). Bi derketina herba Êris ra digel feqîyên xwe tevlî şer bûye. Wekî serbazê Lîwaya Milîsên Xwebexşan wezîfe kiriye. Di herbê de êsîr ketîye. Piştî du sal zêdetir êsîrtîya li Kosturmayê reviyaye Petersburgê ji wir xwe gihandîye Varşovayê, ji wir jî di ser Vîyanayê de hatiye Stenbolê. Pêleyek endamtîya Daru'l-Hikmetu'l-Îslamîye kirîye. (Nursi, 1997: 44-47).

Nûrsî, 1ê Adara sala 1925ê ji welatê xwe hatîye surgûnkirin. (Badıllı, 1990: 568). Piştî mişextîya 35 salên bi heps, sirgûn, tecrîd û teresud 20ê Adara 1960ê bê destûr ciyê surgûnê terk kiriye, qesta welatê xwe Kurdistanê kiriye. Hatiye Rihayê. Rayedaran xwestîye ew li ciyê ji wir revîyaye vegeînin, gelê Rihayê li hember vê biryarê rabûye, nehiştîye ew bibin. Nûrsî di 23yê Adara 1960î de li Rihayê rehmet kiriye. (Badıllı, 1990: 1733-1746).

Berhemên Wî

Gava mirov li berhemên Seîdê Nûrsî dinêre hem eşkere hem veşartî çanda Kurdî û tesîra wê tê de dibîne. Ji ber ku çanda Kurdî yek ji binyad û paşxaneya berhemên Nûrsî ya sereke ye. Erê Nûrsî hema bêje hemû berhemên xwe bi Tirkî nivîsîne lêbelê ew bi xwe dibêje, ez bi Kurdî difikirim û bi Tirkî û Erebi dinivîsim. Tirkîya min gelek kêr û muşeweş e. (Nursî, 2004: 80-96). Qederê Tirkî hindik daye min, zimanê min ji dilê min baş fêm nake

³ Nûrsî, gelek bernav û mexles bi kar anîne, wekî: Bediuzzeman, Seîdê Kurdî, Mele Seîd, Mele Seîdê Meşhûr, Ebu Lasey, Bendeyê Şahê Merdan, Cerîdeî Seyyare, Exu'l-Ecaîb, İbnu'z-Zeman, İbnî Emmi'l-Xeraîb û hwd. Bnr. Kulliyata Nûrsî.

da ku baş wergerîne. (Nursî, 2004: 10). Kurdekî Tirkînezan ê ummî û teba ango azad, lê ewqas bikaribe merama xwe îfade bike. (Nursî, 2004: 185).

Kullîyata Nûrsî xwedî şeş hezar kusûr rûpelî ye, li vê derê ji ber bertengîya gotarê em ê tenê navê berhemên wî bidin û bi giştî hinek behsa naveroka wan bikin. Nûrsî di sala 1901ê de bi berhemên Kurdî dest bi telifê kirîye. Du berhemên Kurdî nivîsîne. Yek ji wan derbarê ilmê sîmayê de bûye ku behsa xet û xêzên rû û nava destê însan dike; yên ku wekî remz û nîşaneyên çarenûsiyê yên teyîsîna hikmeta Îlahî tînen qebûlkin. A didoyê derbarê hesabê rîyazîyat û matematîkê de bûye. Tê gotin ku ev herdu berhem jî di şewata qonaxa walîyê Wanê Tahir Paşa de ji dest çûne. Piştî wî du berhemên Erebbî yên bi navê *Te'likât 'Ela Burhanî'l-Gelenbewî Fî'l-Mentik*⁴ û *Qizil Îcaz 'Ela Sullemu'l-Munewraq*⁵ê telif kirîne. (Badıllı, 1990: 130-131), (Nursi, 1997: 41). Nivîskarîya Nûrsî, heta sala 1950yî berdewam kirîye. Li dora 130 perçe berhem dane. Ji van berheman ên heta 1926ê nivîsîne bi navlixwekirina wî yên “Eski Saîd” (Seîdê Berê) ne, ev berhem, ji hêla naverokê ve digel meseleyên îmanî para zehftir di derheqê meselayên cîvaka Kurdan de ne, cara ewil bi tîpên Osmanî di bin sernavê *Asarên Bedîyye* de hatine berhevkin û çapkirin. Ên piştî salên 1926ê yên “Yeni Saîd” (Seîdê Nû) ne. Ev berhem ji hêla naverokê ve beşekî pir hindik ne tê de hemû derbarê heqîqetên îmanî de ne.

Berhemên Seîdê Berê:

Divan-ı Harb-i Örfî 1909 1911
Hutbe-i Şâmiye 1911 1911 (Erb.)
Devâü'l-Ye's 1911 1911
Münâzarat 1911 1911
Muhâkemat 1911 1911
Reçetetü'l-âvâm 1911 1912 (Erb.)
Reçetetü'l-Havass (Saykalü'l-İslâm) 1911 1912 (Erb.)
Nutuk-I 1908-9 1912
Teşhisü'l-İllet 1911 1912
İşârâtü'l-Îcaz Fî Mazannî'l-Îcaz 1914-16 1918
Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı 1919 1919
Nuktatun min Nuri marifetillah (Nokta) 1919 1919
Hakikat Çekirdekleri-I Seçme vecizeler. 1920 1920
Sünûhat 1920 1920
Hutuvat-ı Sitte 1920 1920
Hakikat Çekirdekleri-II 1921 1921
Kızıl Îcaz 1899 1921
Lemaât 1921 1921

⁴ *Te'likât 'Ela Burhanî'l-Gelenbewî Fî'l-Mentik*: Ev berhema ku wekî *Te'liqatê* tê zanîn bi erebbî ye. Nûrsî ew weke te'liq û haşîyeyên li ser kitêba mentiqê ya bi navê *Buhan* a *Gelenbewî* (1730-1790) nivîsîye. Li gorî Abdulkadir Badıllı beri 1907ê telif bûye.

⁵ *Kizil Îcaz*: Bi erebbî ye. Şerha kitêba mentiqê ya bi navê *es-Sulemu'l-Munewraq fî ilmî'l-mentiq* ya ji aliyê Ebdurrahman Exderî (m.983/1575–76) ve bi zimanê erebbî û bi awayekî menzûm hatîye nivîsîn. Nûrsî sala 1901ê ew telif kirîye, di sala 1923yan de hatîye neşirkirin.

Şuaat 1921 1921
Rumuz 1921 1921
Tuluat 1921 1921
İşârât 1921 1921
Katre 1922 1922 (Erb.)
Zeylû'l-Katre 1922 1922 (Erb.)
Habbe 1922 1922 (Erb.)
Zeylû'l-Habbe 1922 1922 (Erb.)
Zerre 1922 1922 (Erb.)
Şemme 1922 1922 (Erb.)
Zeyl 1922 1922 (Erb.)
Zehre 1923 1923 (Erb.)
Zehrenin Zeyli 1923 1923 (Ar.)
Habab 1923 1923 (Erb.)
Zeylû'l-Habab 1923 1923 (Erb.)

Berhemên Seîdê Nû

Et-Tefekkürü el-İmanîyyu er-Refî' 1918-1930
Nur'un İlk Kapısı 1925
Sözler 1926-30
Mektûbat 1929-34
Barla Lahikası 1926-35
Lem'alar 1932-36
Şualar 1936-49
Kastamonu Lahikası 1936-43
Emirdağ Lâhikası-I 1944-47
Emirdağ Lâhikası-II 1949-60
Nur Âleminin Bir Anahtarı 1953. (Beki, 1999: 20-22).

Gelek xebatên akedemîk, ên wekî semîner, konferans û sempozyuman ên li ser Nûrsî û berhemên wî hatine kirin hene. Gelek komele, enstîtu, kursî û sîteyên webê li ser navê wî vebûne. Dema mirov li van xebatên di vê biwarê de hatine kirin dinêre hindik ji wan ne tê de hêla wan a Kurdewarî hatîye piştguhkirin. Niyazî Beki yê bi eslê xwe Bîngolî, bi navê *20. Asır Türkiyesinde Tefsirde İşârâtü'l-İ'caz Örneği* nameyeke doktorayê daye. Di vê xebata xwe de Beki behsa referansên eşkere û yên zimnî yên di berhemên Nûrsî de dike, lêbelê qet behsa yên Kurd ên wekî Mela Ehmedê Cizîrî, Mele Xelîlê Sêrtî, Ehmedê Xanî û h.w.d. nake. (Beki, 1999: 183-188). Muhyiddin Zinar wiha dibêje; “hinek derdorên ku nexwestine Seîdê Kurdî bikin perçeyek sermayeya çanda ku ji xwe re ava kirine û ji vegotîneke dijber a îdeolojîya fermî paxaf dikirin, xebatên wî yên ji bo Kurd û Kurdistanê bêqîmet kirine an jî sansûr kirine. Ev yek bihtir piştî mirina wî bi riya bîranînên çavdêrên zindî pêk hatîye.” (Zinar, 2022: 17-18). Rohat [Alakom]; piştî mirina Seîdê Kurdî hin çavkanîyan, hinek şîroveyan ku Kurdî wê tevî nebe yan dê neecibîne xistine nav berhemên wî. (Rohat, 1991: 17). Gıasettin Emre: “Beşekî ji wan kesên ku xwe wekî telebeyên

Bedîûzzeman teqdîm dikin, bi israr dixwazin îsbat bikin ku Bedîûzzeman ne Kurd e.” (Emre, 2006: 197). Hinekan jî Kurdbûn û Kurdayetîya wî wekî tewanbarî nixandine. Dr. Neda Armaner a ji Zanîngeha Îlahîyata Ankarayê jî di sala 1964an de berhemeke bi navê *İslam Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nurculuk* de Nûrsî hem ji milê bawermedî hem ji milê Kurdayetîyê ve bi van têgihan rexne dike: “ilkel” (paşverû), “illetli kafa” (mejîyê nexweş), “Kürdi’liği üstün kılmak” (daxwaza serdestîya Kurdîtîyê), “millî şuuru zedeleyici” (bi awayê ku zerarê dide hişmendîya neteweyî), “Kur'anı Kerim'den, birçok bakımdan ayrıldıkları halde” (digel ku bi gelek awayan bi Qur'ana Kerîm re li hev nakin), (Armaner, 1964: 5-35). Ji hêla din ve dîsa mezûnekî ji heman fakulteryê Malmîsanij [Mehmet Tayfun] îcarê Nûrsî bi dûrketina ji Kurdayetîyê -bi teybet di serdema Seîdê Nû û yê Sêyem de- û xwedî derneketina li tevgerên Kurdan sûcdar dike. (Malmîsanij, 1991: 14-23-31).

Herwiha ev xebat ji du-sê hêlan ve girîng e; yek dê bi Kurdan bide zanîn -bi teybet ên dijberîya Nûrsî dikin- ku Rîsaleyên Nûr bi awayekî ji awayan ber û berhema çanda wan e, dido dê bi cîhana eleqedarê Rîsaleyên Nûr û ya ku Rîsaleyên Nûr li zimanê wan hatîye wergerandin bide zanîn ku van berheman bi gelek awayan sûdê ji çand û hişmendîya Kurdî wergirtine.

Di hilbijartina vê problema lêkolînê de têrdarîya di warê mijarê de sedemeke bingehîn e; ji bo ku problema lêkolînê li gor rêbaz û teknîkên zanistî bê gengeşekirin, li ser çavkanîyên metodolojîyê xebateke xweser bê kirin û bi awayekî îqnaker bersiva pirsên problema lêkolînê bê dayîn. Hebûna materyalên xebatê yên li ber destan mewcûd in, taqet û mecala maddî û manewî didin ku dê problem di wextê xwe de bê çareserkirin û qedandin.

Ji bo çareserkirina pirsgerêka lêkolînê û bersivdayîna pirsên wê, qada xebatê di serî de kullîyata Nûrsî, berhemên edebiyata Kurdî ya klasîk, berhemên li ser çanda Kurdî, wekî materyalên lêkolînê hatin amadekirin. Ew mînakên têkildarî çanda Kurdî ku di berhemên Nûrsî de hene, gelek ji wan dê bîna tesbîtkirin û wekî daneyên nimûne dê bîna destnîşankirin û analîzkirin. Ji ber ku derfetên me yên maddî û demî dest nadin û qewareya xebatê temamê nimûneyên kullîyatê ranagire, li vir dê tenê ji temamê wê mînakên nimûneyî bîna nişandan.

Di vê xebata xwe de em ê analîza metnan bikin. Jêgirtinên ji çavkanîyên çand û berhemên Kurdî yên di kullîyata Seîdê Nûrsî de ne deşîfre bikin û bi çavkanîyên nivîskî û devkî yên çanda gelêrî ya Kurdan re berawird bikin. Û bi pey şop û rêçên çanda Kurdî ku di berhemên Nûrsî de hene bikevin, em dê wan ji berhemên wî derxin raxin ber çavan û bi referansên çanda Kurdî destnîşan bikin. Bi kurtasî em ê di berhemên Nûrsî de bi pirsên “çima”, “çawa” û “bi çi awayî” li çanda Kurdî û tesîra wê vekolin. Wekî teknîk jî em ê xwendin û lêgerîna lîteratûrê bi kar bînin.

1. Nimûneyên Çanda Kurdî di Berhemên Nûrsî de

Dirûvên xweser ên gel û neteweyan, xwe di çanda wan de nîşan didin. Mirov dikare bêje çand nasnameya gelan a razber e. Ji ber ku, “Çand, fonksiyoneke guherbar a wekî civat, beşer, pêvajoya perwerdehîyê û muhtewayên çandê û têkilîya navbera van a aloz e.” (Bozkurt, 1994: 101). Çand bi awayek şexsîyeta gel û neteweyan însa dike. Berhemên rewşenbîr, nivîskar û hunermendan wekî berhemên netewaya wan tîna hesibandin. Ji ber vê yekê rewşenbîr, nivîskar û hunermend bi awayekî suruşî berdevk û temsîlkarê çanda gel û

netewaya xwe dikan. Bedûzzeman Seîdê Kurdî jî bi awayekî surîştî ji çanda neteweya xwe sûd wergirtîye. Qet nebe ji vî milî ve berdevkî û nûnertîya neteweya xwe dike. Ev nimûneyên li jêr delîl û îsbata vê sûdwegirtinê ne:

1. 1. Newroz: Newroz li Rojhilata Navîn nexasim li nav Kurdan wekî rojke cejnê ya destpêka salê yan beharê tê pîrozkirin. Ev roj li ba Kurdan wekî roja azadî û serfirazîyê tê qebûlkirin. Newrozê bi Kawayê Hesikar dest pêkiriye, bi *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî li nav Kurdan meşhûr bûye û bi rê nîşandana Pîremerd wekî çalekî hatîye pîrozkirin. Nûrsî jî di derbirîn û xwe îfadekirinê de ji têgiha Newrozê sûd wergirtîye. Xanî wiha behsa newrozê dike: “Dastana beyana **Newroza Sultanî** tesemmayê mewsimê surûr û susumanî bi mersûmê qedîmê Kurdistanî ku wan digotê “sersal” ‘îd dikirin bi ‘îdê wîsal.” (Xanî, 2010: 271). Ji bikaranîna tabîra **Newroza Sultanî** tê fêmkirin ku Nûrsî ji Xanî îstîfade kirîye: “Gel, bugün **nevrûz-u sultanî**dir. Bir tebeddûlât olacak; acip işler çıkacak. Şu baharın şu güzel gününde, şu güzel çiçekli olan şu yeşil sahraya gidip bir seyran ederiz.” (Nursî, 2003: 63-64). (Were, îro newroza sultanî ye. Dê guherînek çêbibe; dê îşên ecêb bibin. Di vê roja xweş a beharê de, em herin vê mêrga bi şînahî ya bi kulîlkên xweşik seyran bikin.)

“Bu zemherir günleri, nevrüz günleri gibi gülmeye başladı.” (Nursî, 2003: 231) (Ev rojên zemherîrê, mîna rojên newrozê dest bi kenê kirin.) “Sitte-i sevr denilen fırtınalı altı meşhur günün üçüncü günü olan bu gün, nevrüz günü gibi açıktır, güzeldir.” (Nursî, 2003: 25). (Ev şeş rojên meşhûr ên bi fırtone yê dibêjin wan sitteê sewr, mîna roja newrozê sayî û xweş in).

1.2. Miftuhane: Bi qasî tê zanîn li herema Mêrdîn, Diyarbekir û Xerzan tenê miftûhane hebû. Nûrsî behsa “mextûmane”yê jî dike. Gelo li hin hereman ev têgih heye yan Nûrsî ev tabîr lê zede kirîye hêjayê teyîdê ye.

“Memleketimizde medrese talebelerinden birisi bir kitabı bitirse veya başlasa, bir tatlı veya yemek, meftuhane veya mahtumane diye vermek âdettir. Aynen bu kaideyi Kâtib Osman’ın üzümünde gördük. Onun yazdığı Asâ-yı Musa’nın tashihinde bitirdiğim aynı vakitte mahtumanesi olarak bu üzümün gelmesi, tatlı bir lâtife ve şirin bir hatıra-i hayat-ı medresiye oldu.” (Nursî, 2003: 128). (Li welatê me gava feqîyekî medreseyê kitêbekê xilas dikir yan dest bi kitêbekê dikir, adet bû ku şîranîyek an xwarinekê wekî miftuhane yan mextumaneyê bida. Me eynî adetî di tirîyê Katib Osman de dît. Bi xilaskirina teshîha *Asayê Mûsa* ya ku wî nivîsîye wekî mextûmane hatina tirî, bû wekî letîfeyeke şîrîn û bîranîneke şîrîn a heyata medreseyê.)

1. 3. Xêzika Fila: Xêzika fila nevê têgiheke çalekîya Mesîhîyan e. Ji bo aforozkirin an tecrîdkirina gunehkaran tê bikaranîn. Wekî mecaz derbasî nav edebiyat û folklorê Kurdan bûye. Li dora ên gunehkar an di lêstika zarokan de yê bûne pîrik wekî çemberê tê xêzkirin. Heta ji derve ve neyê xerakirin ên di nav de nikarin derkevin biçin. Nûrsî jî dora hin agahîyên xwe xêz dike Xwedêgiravî da ku neçin.

“Hem de hakikatin etrafına bir daireyi çekmek istiyorum, tâ hakikat mahsur kalıp kaçmasın. Ben tutmazsam başkası tutsun.” (Nursî, 2004: 122). (Hem jî dixwazim li dora heqîqetê daîreyekê xêz bikim, da ku heqîqet asê bimîne nereve. Ez negrim yekî din bigre.) “O nurun etrafında bir daire çevirmekle avlamak ve zaptetmek arzu ettim.” (Nursî, 2003: 14). (Min xwest li dora wê nûrê bi xêzkirina daîreyekê nêçîra wê bikim wê zeft bikim.)

1. 4. Hîvgirtin: Hîvgirtin li gorî dîn û neteweyan xwedî cîyekî menewî ye. Misilman dema hîv tê girtin nimêja nafîle ya “xusûf”ê dîkin. Kurdan jî berê dema hîv dihat girtin li gorî bawerîya wan da ku hîv azad bibe li tenekeye didan û çek diteqandin. Nûrsî bîranîneke zarokatîya xwe ya derbarê hîvgirtinê de vedibêje:

“Küçüklüğümde kamer tutuldu. Ben valideme dedim: “Neden ay böyle oldu?” Dedi: “Yılan yutmuş.” Dedim: “Daha görünüyor.” Dedi: “Yukarıda yılanlar cam gibi olup içlerinde bulunan şeyi gösterirler.” Bu çocukluk hatırasını çok zaman tahattur ediyordum. Ve der idim ki: “Bu kadar hakikatsiz bir hurafe, validem gibi ciddî zatların lisanında nasıl geziyor?” diye düşünürdüm. Tâ, felekiyat fennini mütalaa ettiğim vakit gördüm ki, validem gibi öyle diyenler bir teşbihi hakikat telâkki etmişler.” (Nursî, 2004: 118). (Di biçûkahîya min de hîv hat girtin. Min ji dayîka xwe re got: “Hîv çima wiha bû?” Got: “Mar ew xwarîye.” Min got: “Hê jî dixweyê.” Got: “Li jorê mar wekî camê ne tişta di nava xwe de nîşan didin.” Ev bîranîna min a zarokatîyê zehfê caran dihat bîra min. Ê min digot ku: “Xurafeyeke wiha ji rastîyê dûr, çawa li zimanê kesên wekî diya min giran digere?” û lê difikirim. Heta min fenna felekiyatê mitale kir dît ku, ên wekî dîya min dibêbêjin, teşbîhekê heqîqet telaqî kirine.)

1. 5. Adetên Welatê Wî: Nûrsî di berhemên xwe de cî dide adet û toreya welatê xwe:

“Bizim memlekette eskide arefe gününde 4 bin İhlâs-ı şerif okurduk. Ben, şimdi bir gün evvel beş yüz ve arefede dahi beş yüz okuyabilirim.” (Nursî, 2005: 325). (Li welatê me berê roja erefeyê me 4 hezar car İxlasa şerîf dixwend. Ez, vêga rojek berê pêncsed û roja erefeyê jî pêncsed caran dikarim bixwînim.)

“Ben gençlik zamanında bizim memlekette gördüğüm eski medresenin aynı vaziyetini görüyorum. Çünkü, vilayat-ı şarkiyede eski âdet medrese talebelerinin bir kısmının tayinatları dışarıdan geliyordu. Ve bazı medreseler, içinde pişiriyorlardı. Ve daha kaç cihette bu çilehaneye benziyorlardı.” (Nursî, 2004: 318). (Di ciwanîya xwe de li welatê me tişta min li medreseyên kevin didît eynî rewşê dibînim. Lewre, li wîlayetên şerqê xwarin û vexwarina hinek telebeyên medreseyan ên li ser usûla kevin bûn ji derve ve dihat. Ê hinek medreseyan jî li hundurê medreseyan çêdibû. Ê êdî bi gelek awayan dişibiya vê çilexaneyê.)

1. 6. Wergirtina Cil û Bergên Kurdî:

Bedîûzzeman Seîdê Nûrsî di ciwanîya xwe de zehf ji heybet û ihtîşamê hez dikir. Erê cil û bergên Kurdî li xwe dikir lêbelê di wan de jî heta jê dihat ji milê dîtbarî ve mubalexe dikir. Bedîûzzeman Seîdê Nûrsî bi xwe jî behsa wergirtina cil û bergên xwe dike: “Şiklê min ê xerîb... Ez bi van cil û bergên xwe yên dijber îlan dikim ku ez ji meqsedên dunyawî berê xwe ba didim û lêborîna xwe dixwazim ji ber ku li gorî adetên bajêr tevnagerim û hal û hareketên min ne wekî yên xelkê ne û dil û derveyê min wekî hev e, ez siruştî me û ji miliyeta

xwe hez dikim.” (Nûrsî, 2012: 49). “Kaplan postuna benzeyen elbisem gibi üslûb-u beyanım da zamanın modasına muhaliftir.” (Nursî, 2004: 11). (Uslûba min jî wekî cil û bergên min ên dişîbin postê pilingan muxalifê modeya zeman e.)

Gelek kesan behsa wê wergirtina Nûrsî ya ku ew dişîbine postê pilingan kirine. Zinar Silopî (Kadri Cemilpaşa) di berhema xwe ya bi navê *Doza Kurdistan* de wiha dibêje: “Bahusus Nur Talebeleri üstadı meşhur Molla Said’ın yakışıklı, babayiğit tavrı ile Kürtlere mahsus giydiği şal ü şapık elbisesi ve koloz, desmalı ile başı yükseklerde dolaşmasını temaşadan pek çok zevklenirdim.”. (Cemilpaşa, 2014: 36). (Bi teybetî ustadê Telebeyên Rîsaleyên Nûr Mele Seîdê Meşhûr bi şemla xwe ya lihevhatî û babaegît, bi cil û bergên Kurdî şal û şapık lixwekirî, bi koloz û desmal, bi serbilindî digeriya min bi heşmetheyranî ew temaşe dikir.) Gıyasettin Emre: “O zaman Üstad’ın giysisi Kürt ağalarının giysisi şeklindedir.” (Emre, 2006: 197).

Nazmi Ören di bîranînên xwe yên di sala 1952yê de yên di Rojnameya Dünyayê de weşandîye wergirtina Bedûzzaman şayesandîye. Ören serbazek cindirmeyan e, di nav heyeta Erzurûmê de ye, Bedûzzaman jî ji Stenbolê tevî nav vê heyetê dibe ya ku li gel Sultan Mehmed Reşad gešta Rûmelî dikan, diçin Kosovayê. Nezmi Ören Nûrsî û cil û bergên wî wiha teswîr dike:

Ew [Seîdê Nûrsî], zilamekî di çil û penc salîya xwe de weke yekî sî û pênc salî xweya dikir. Li serê wî kumekî spî yê dirêj [kumê kulavî] hebû. Rîşîyên kin yê postê reş ê hevrişim ê ku li biniya kum girê dabû bi ser rûyê wî ve berjêr dibûn. Kinçekî wî yê pîke hebû. Ev lîbasê birdobelek ê ji mûya bizinan ê ku li Sêrtê yan li Wanê bi dezgehên destan hatibûn çêkirin. Şalekî ku her hêleke wî du ran bi rihefî dikaribûn biketanê lê cîyê şimara wî ya sor li devre li xwe kiribû. Di ser kurtikê sor ê deftetikê wî çiriyayî, depa singê wî vekirî de dîsa ji kumaşê şalê wî yê rengîn şapîkekî bêmil ê damakirî di ser de li xwe kiribû. Di nigê wî de cizme hebû. Deftetikên şal ji jêr ve hinek xistibû nava cizmê, yê mayî bi ser cizmê ve berdabû. Simbêlên wî kin, çavên wî bireqas, bejna wî bi kumê kulavî zehf dirêj dixweya, gava bê kum weset bû. Xortekî rengsipî, qeşeng û bi heybet bû. Qamçiyê xwe yê avzêrkirî, yê destxetê Çerkezan qet ji destê xwe bernedida. Her tim dixwes bi Kurdî bipewaye. Bi Tirkî jî dikaribû bipewaye. ...Min hiç nedidît ku bi Tirkî dixwîne û dinivîse. Min didît ku rîsaleyên Erebi yên bergfireh dixwend. Tevî ku li Stenbolê cilûbergên Kurdî hebûn, lêbelê yên wiha hijmetkar û bi mubalexeye nîn bûn. (Akgündüz, 2013: 103).

1. 7. Henekên Kurdî: Keçel wekî têgeh peyveke qerfî ye, zehfê caran ji bo sempatîzekirinê tê bikaranîn. Nûrsî bi vê peyva qerfî ya Kurdî henek bi şagirtên xwe kirine:

“**Keçeli** [Keçelê] Salâhaddin, tam bir Abdurrahman'dır; kahramanlıkta babasından geri kalmak istemiyor.” (Nursî, 2003: 107). (Keçelê Salahaddîn, Abdurrahmanekî tamam e; di lehengîyê de naxwaze ji bavê xwe kêmbimîne.)

1. 8. Nifirên Kurdî: Wekî ji çavkanîyên li ber wan hatine destnîşankirin jî diyar e Nûrsî di berhemên xwe yên bi Tirkî nivîsîne de hinek nifirên Kurdî bi kar anîne:

“Ben de hiddet ettim, “**Kapıları kapansın**” tekrar ile dedim.”... “Ben de yine: “**Kapıları kapansın**, neden böyle yapıyorlar!” dedim.” (Nursî, 2005: 329). (Ez jî hêrs bûm. Min li ser hev got, “Bila derîyê we bê girtin.”)... (Min jî dîsa go: “Bila **derîyê wan bê girtin**, çima wisa dikan.”) Derîyê wan kilît bibe/derîyê wan mor bibe. (Uyanik, 2017: 52). “Senin bu iki elin kırılınsın” (Nursî, 2004: 148) (Bila ev her du **destên te bişikên**.) Destê te bişikên.

(Uyanik, 2017: 17). “Şu iki pis hediyen **senin başını yesin.**” (Nursî, 2004: 148) Bila ev her du dîyarîyên **te yên genî serê te bixwin.**) Serê te bixwe. (Uyanik, 2017: 64).

1. 9. Uslûba Medreseyên Kurdan: Di medreseyên Kurdan de wekî nîşaneyê edebê hin rêbazên derbirînê hene. Wekî mînak, dema feqî xîbabê seydayê xwe dike ji dêvla cînavka kesê duyem kesê sêyem bi kar tîne. Digel ku bi seydayê xwe re diştexîle di xîtabê de dibêje, “seyda wiha gotubû” ev yek nîşaneyê hurmetê tê qebûlkirin. Dîsa di dema dersdanê yan dîyaloga di nav feqîyan de gava behsa uzvên cinsî tê kirin navê wan ê Erebi tî gotin, ev yek jî ji nîşaneyê edebê tê qebûlkirin. Nûrsî, ev uslûba medreseyên Kurdan li nav berhemên xwe cî daye:

“Ayıp olmasın, **batın** ve **fercin** hizmetine mi münhasırdır?” (Nursî, 2003: 137). “Bila eyb neyê, ma qey ev bi xizmeta zik û ferç [uzvê tenasulê] dorsînor e?”

1. 10. Jêgirtinên Kurdî: Nûrsî gava hewce bûye hin îbareyên Kurdî rasteras wergirtîye nav metnên xwe:

“Birden Ahmed-i Cizirî”nin Kürdçe şu fıkrası:

هَرْكَسْ بِتَمَاشَاگَهْ حُسْنَاتَهْ زَهْرْ جَائِ تَشْبِيهْ نِگَارَانْ بِجَمَالَاتَهْ دِنَارِنْ (Nursî, 2003: 237). (Ji nîşka ve ev fiqreyê Kurdî ya Ehmedê Cizirî hate bîra min.)

“Sahabelerin gazevatına dair Kürdçe نَوَالِاسِيَسْبَانْ قَوْلِ نامında bir destan vardı.” (Nursî, 2003: 735) (Bi navê **Qewlê Newala Sîseban** derbarê xezaya sehabîyan de destaneke Kurdî hebû.)

“نَحْوِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ” deyip durmuş, daha yazmamış.” (Nursî, 2005: 185). (Gotîye **nexwe** Bîsmîllahîrrehmanîrrehîm sekinîye, êdî nenivîsîye.)

Bizde gayet meşhur ve sözü hüccet bir zat-ı muhakkik, Kürtçe demiş ki:

ژى شَرِّ صَحَابَانْ مَكَّهْ قَالْ و قَبِلْ ﴿﴾ لَوْرَا جَنَّتِيَهْ قَاتِلْ و هَمْ قَتِيلْ

Yani: “Sahabelerin muharebesinde kıyl ü kaal etme. Çünkü hem katil ve hem maktul, ikisi de ehl-i Cennettirler.” (Nursî, 2004: 64-65). (Li ba me yekî pir meşhûr zatekî muheqîq ê ku gotina wî huccet e, bi Kurdî gotîye ku: لَوْرَا جَنَّتِيَهْ قَاتِلْ و هَمْ قَتِيلْ (Ji şerê sehaban meke qal û qîl – lewra cennetî ne qatîl û hem qetîl.)

Kürdçe demiş ki: عَنَّا صِرْ چِهَارُنْ زَوَانْ مَلَكْ (Nursî, 2004: 70) (Bi Kurdî gotîye ku: **Unsûr çar in ji wan in melek.**)

Xwedê mirov şaş dike, kaş neke... Kaş dike, fehş neke... Fehş dike, perş neke... Perş dike, perîşan neke... Perîşan dike mişeweş sergerdan neke. (Nursî, 2004: 208).

1. 11. Îdyomên Kurdî: Erê Nûrsî bi Tirkî nivîsîye lê ji ber ku bi Kurdî fikirîye wekî ji mînakên li jêr jî dîyar e îdyomên Kurdî rasterast wergerandîye Tirkî û daye nivîsîn.

“İşte, tahmin ederim ki,... Eğer deseler ki, “**Bunların yüzlerini hayırlı şeylere çeviriniz, mecralarını değiştiriniz**”. (Nursî, 2003: 43). (**Berê wan bidin rêya xêrê.**)

“**Bir göz hatırı için çok gözler sevilir.**” (Nursî, 2003: 303). (**Mirov sed çavan dide xatirê çavekî.**) Çav ji çavan şerm kirin. (Borak, 2005: 193).

“**Sizin minnetiniz dağ başında olsun**”. (Nursî, 2004: 80). Mineta te li kaşê hanê. (Farqînî, 2004: 1220).

“Gerçi yeriniz çok dardır, fakat kalbinizin genişliği o sıkıntıya aldırılmaz”. (Nursî, 2005: 338). (Rastî cîyê we teng e, lêbelê firehîya dile we dê bi wê tengasîyê re sereder bike). Cîh ji dilan fireh e, cîh ji dilan teng e. (Tîgrîs, 2001: 43).

“Dünyayı başıma ateş yapsanız,”. (Komisyon, 2004: 684). (**Hûn dinyayê li sere min bikin agir/Hûn agir li serê min rakin.**) Agir bi ser serê (yekî) de barandin. (Borak, 2005: 33). Agir bi ser serê (yekî) vêxistin. (Borak, 2005: 36).

1. 12. Derbumeseleyên Kurdî: Ev keneşopîya Rojhilatî ya vegotina bi derbueseleyan a li nav Kurdan jî gelek berbelav e, Nûrsî jî jê kê nemye, gelek caran wekî rêbaza derbirînê bi kar anîye:

“Kürdlerin emsal-i edebiyesindendir. Bir adamın ismi a[A]lo imiş. Bal hırsızlıyordu. Ona denildi; hırsızlığın tebeyyün edecektir. O da aldatmak için bir boş petekte yabancı arıları doldurup balı başka yerden hırsızlar, küvar (kewar peyveke Kurdî ye) da saklıyor idi. Biri sual etse idi, derdi: “Bu, bal mühendisi olan arılarımın sanatıdır.” Sonra da arıları ile konuştuğu vakit müşterek bir lisan ile *هَنْكَيْنُ زَمَنُ* *فِظْ فِظْ* derdi. Yani: “Tanin sizden, bal benden...” (Nursî, 2004: 22). (Ji meselokên edebiyata Kurdan: Navê yekî Elo bûye. Hingiv didizî. Jê re gotin; ê dizîya te eşkere bibe. Wî jî da ku bixapîne mozeqirtikan dixist şanikeke vala û hingiv didizî di kewarê de vedişart. Yekî bipirsîya digot, : Ev, hunera mêşên min ên muhendîzên hingivin.” Piştî wî gava bi mêşên xwe re dişexilî, bi zimanekî müşterek digot: Viz viz ji we hingivîn ji min. Yanî: “Tin tin ji we hingiv ji min...” Viz-viz ji te, hingiv ji min. (Tîgrîs, 2001: 241).

“Bizde sâde-dil, bir taife var ki, eskiden diyorlardı ki, “Padişah, kendi ocağı yanında ve tenceresinin başında, pişirdiği bulgur çorbası yanında ne yapıyor; bizim ağamız onu biliyor.” (Nursî, 2003: 368). (Li ba me hinekên dilsaf hebûn, berê digotin ku, “Axayê me bi rewşa Padişah a ku li ber tifika xwe ye, di beroşa wî de şorbeya savarê dipije çi dike dizane”.)

“Bir vakit bir kadının sekiz oğlu varmış. Her birisine mevcut sekiz ekmekten birer ekmek verdi, kendine kalmadı. Sonra, her birisi ekmeğinin yarısını ona verdi. Onun ekmeği dört oldu; ötekiler yarıya indi”. (Nursî, 2004: 347). (Demekê jinikeke ku heşt kurên wê hebûn, ji heşt nanê ku hebûn heryek ji wan nanekî da wan, jê re nema. Piştî wî, heryek ji wan nîv nanê xwe danê. Ê wê bûne çar nan; para heryek ji wan daket nîvî.”)

“Eskiden bir zat, haremiyle beraber büyük bir makamda buldukları halde, maişet müzayakası yüzünden haremi, demiş zevcine: “İhtiyacımız şeditir”. Birden, altundan bir kerpiç yanlarında hazır oldu. Haremine dedi: “İşte Cennetteki bizim kasrımızın bir kerpici dir.” Birden o mübarek hanım demiş ki: “Gerçi çok muhtacız ve ahirette de çok böyle kerpiçlerimiz var; fakat fani bir surette bu zayi olmasın, o kasrımızdan bir kerpiç noksan olmasın. Dua et, yerine gitsin; bize lâzım değil.” Birden yerine gitti. Keşf ile gördüler diye rivayet edilmiş.” (Nursî, 2003: 63). (Zemanekî zatek hebûye, ew û hermeta xwe digel ku di meqamekî manewî ê bilind de bûn, ji ber destengîya debarê hermeta wî jê re gotîye: “İhtiyacîya me zêde e”. Bi carekê kelpîçek zêr li ber wan hazir bûye. Ji hermeta xwe re gotîye: “Ve ye kerpîçek ji qesra me ya Cenetê.” Demildest wê hermeta qenc gotîye: “Gerçi em gelek muhtacın û li axiretê gelek kelpîçên me yê wiha hene; lêbelê bila ev bi vî awayê fanî bila berze nebe, bila ji wê qesra me kelpîçek kê nemye. Dua bike, bila here cîyê

xwe; ji me re ne lazim e.” Bi carekê çûye cîyê xwe. Rîwayet hatîye kirin ku ev yek bi rîya keşfê hatîye dîtin.” Eev menqîbe li herema Xerzan di nav gel de tê gotin.

“Hatta Kürtçe durub-u emsaldendir: نَابُ كُورْبِيئِه پَالَانْدَار لِي وَرِيئِه Yani, “Kurdun bahsini ettiğin zaman topuzu hazırla, vur; çünkü kurt geliyor.” (Nursî, 2004: 393). (Hetta ji derbumeşeyên Kurdî ye: (**Navê gur bîne palandar lê werîne.**) Behsa gur e gur hazir e. Behsa gur bike, dar amade bike. (Tîgrîs, 2001: 22).

1. 13. Kela Dimdimê: Destana Kela Dimdimê li ser rûdaneke dîrokî ya rasteqîn hatîye vegotin. Destaneke mêrxasî û welatparêzîyê ye. Kela Dimdimê dikeve başûrê rojavayê Êrmîyeyê, bi 18 km. yan jê dûr e. Li ser zinarekî bilid ê ku navê wî Dimdim e hatîye avakirin. Ev kele berî Îslamê ava bûye. Emîrxanê Biradostî ew kela kevin ji nû ve ava kirîye. Dorpêça Kela Dimdimê di sala 1608ê de dest pê kiriye û heta dawîya sala 1609ê bi têkçûna bera Xanê Lepzêrîn ê Biradostî qedîyaye. (Kaplan, 2015: 13).

Ji vê beşa destana *Kela Dimdimê* diyar dibe ku Nûrsî jê îstîfade kirîye. Di destanê de bûyera behsa wê tê kirin di navbera Şah, Xan û şivanekî de dibore. Nûrsî heman meseleyê wekî ku di navbera du şivanên ehlêqelb de dibore vedibêje. Varyantên vê destanê ên din jî hene. Di varyantek din a pexşanî de weke ku ev bûyer di navbera Xan û şivanek de dibore hatiye neqilkirin. (Kızıl, 2016).

“Bir zaman ehl-i kalp iki çoban varmış. Kendileri ağaç kâsesine süt sağıp yanlarına bıraktılar. Kaval tabir ettikleri düdüklerini, o süt kâsesi üzerine uzatmışlardı. Birisi Uykum geldi, deyip yatar. Uykuda bir zaman kalır. Ötekisi yatana dikkat eder, bakar ki sinek gibi bir şey, yatanın burnundan çıkıp süt kâsesine bakıyor ve sonra kaval içine girer, öbür ucundan çıkar gider, bir geven altındaki deliğe girip kaybolur. Bir zaman sonra yine o şey döner, yine kavaldan geçer, yatanın burnuna girer; o da uyanır. Der ki: Ey arkadaş! Acib bir rüya gördüm. O da der: Allah hayır etsin, nedir? Der ki: Sütten bir deniz gördüm. Üstünde acib bir köprü uzanmış. O köprünün üstü kapalı, pencere idi. Ben o köprüden geçtim. Bir meşelik gördüm ki başları hep sivri. Onun altında bir mağara gördüm, içine girdim, altın dolu bir hazine gördüm. Acaba tabiri nedir?” (Nursî, 2004: 95-96). (Zemanekî du şivanên ehlê qelb hebûne. Ji xwe re şîr dotin koda darîn û danîn ber xwe. Bilûra xwe danîbûn ser wê kasikê. Yekî ji wan got xewa min hat û raza. Demekê di xew de ma. Ê din bala xwe dide yê razayî, tiştêkî wekî mêşê, ji pozê wî dertê l ili kasikê dinere û piştî wî dikeve qula bilûrê, di wî serî re dertê diçe, dikeve quleke di bin gûnîyekê de wenda dibe. Piştî demekê dîsa ew tişt vedigere, dîsa di bilûrê de derbas dibe, dikeve pozê yê razayî; ew jî şiyar dibe. Dibêje: Hevalo! Min çi xewneke ecêb dît. Ew jî dibêje: Xwedê xêr bike, çi ye? Dibêje: min behreke ji şîr dît. Pireke ecêb li ser bû. Pireke sergirtî ya bipencere bû. Ez di wê pirê re derbas bûm. Min devîyeke bisitirî dît. Di binê wê de şikeftê hebû, ketime şikeftê, çi bibînim xizîneyek tije zêr. Gelo tabîra wê çi ye?)

Di destana *Kela Dimdimê* de ev hîkaye bi rêya neqilkirinê wiha hatîye derbirîn:

“Rojek ji nava rojan e
Şahî got: “hey Xane Xan e
Bêhnek biçîn rav û seyran e
Rav berdeyn Deşta Hozan e”

Rojêk ji rojên Xudê ye
Xan û Şah herdû çûyîne
Nava deştê da meşîne
Ser kerek pezî helbûne
Nik şivanî rûniştîne

Şivanî wê lezandiye
Miheke reş bo dotiye
Tijî kodê şîr kiriye
Deyna ber Xan û Şahî ye

Bilûrbêj e tembûrvan e
Kîs hejandî ber tilyan e
Tembûr êxist ber milan e
Bilûr êxist ber lêvan e
Anferim Xanê Kurdan e

Xewa Şahî wê hatiye
Xanî bilûr bo gotiye
Şahî di ber ra xew çûye
Xanî bilûr betal kirî
Deynabû ser kodê şîrî
Wêkî pirekê çêkirî

Şahî xewna xwe ditiye
Xanî bi çavêd xwe ditiye
Tişabetek ‘ecêbiye
Mêşek kepê Şahî derkeftiye
Textena kodê kiriye
Hindava koda şîriye
Nav bilûrê ra çûyiye
Li ser berekî rûniştiye

Mêş ji ser berî rabûye
Ji bilûrê derbaz bûye
Textena Şahî kiriye
Çûye ser lêva Şahiye
Nav difna wî ra çûyiye

Xan dimînît tê difukurît
‘Ecêbiyan jê werdigirît
Aql û sewda bo namînît

Şah kenî û girnijiye
Cihê xwe helciniqiye
Xewa şîrîn hişyar bûye

Şah ji xewê ciniqiye
Got: “Xano min xewnek diye
Xewin nîne ‘ecêbi ye

Ser behreke spî ra çûme
Pira kun ra derbaz bûme
Ser gencxanekê helbûme

Min dît behreke spiye
Pira darîn ser bestiyê
Ez xwe ser ra derbaz bûme

Min dît xizînêd zêrîne
Derêd wan qafle kirîne
Senede zor pê birîne
Berê reş da nivîsîne
Rast e derew qet tê nîne

Xane Xane herê Xan e
Min xewnek dît çavan e
Bo min bêje te’bîran e”

Xanî got:
“Xewin nîne ew xeyal e
Xeyala xizîne w mal e
Xewnerojka pûç û betal e
Hindî xewnêd di rojê ne
Şîrîn in ji keyfe têne
Lew çî te’bîr bo nehêne,

Şahî bêjim te’bîr çî ye?
Xewinrojke te dîtîye
Xewnêd rojê te’bîr niye
Ber Şahî berze kiriye”

Xan û Şahî wê rabûne
Ji zozanê zivirîne
Qesta mala xwe kirîne

Qedereke zor çûyiye
Xan wê paş da ziviriye
Hecetek bo xwe girtiye
"Min gustîra xwe bîr kiriye"

Şahê Ecem d’bêjite Xanî
“Were neçe nezivire
Dideme te gustîrek çêtir e
Her daîm digel xwe hilgire”

Xan dibêtê “Şahî xweş bît
Nê hindî gustûra min e
Ser heye navê babê min e
Heta mirnê digel min e”

Xan di rêkê ziviriye
Dol û milkan serkeftiye
Textena mukrê kiriye
Girkê gencê kolayiye
Berek ji kelekê rakiriye
Kulozek jê derkeftiye
Derê kulozê vekiriye
Kaxezek tê da dîtiye
Kaxez ser êk nivîsiye
Xanî kaxez helgirtiye
Paxla çepê heşandiye
Lot ber lotê bişkiftiye
Hat û gehişte Şahiye
Hemî ji Şahî veşartiye. (Kaplan, 2015: 56-61).

1. 14. Qewlê Newala Sîsebanê: Destana Qewlê Newala Sîsebanê behsa xezaya sehabîyan dike. Sîseban navê bajarek e. Ev bajar di serdema navîn de li herema Erranê ya ku diket rojhilatê Qafqasyayê bû. Sîseban îro jî li herema Syûnîkê bi navê Sîsîanê tê zanîn. Dikeve kêleka Kurdîstana Sor a şehitî ya Qafqasyayê. (Demir, 2012: 12-16). Destan herçiqaş wekî pîranîya qîsîkên Kurdî bi Bîsmillahê dest pê dike û el-Hemdê biqede jî diyar e Nûrsî ji hêla naverok û heqîqeta wê bi guman e lewma tenê behsa nezma wê dike.

“Ey kâri! Peşinen bunu itiraf ederim ki: Sanat-ı hat ve nazımda istidadımdan çok müştekiyim. Hattâ şimdi ismimi de düzgün yazamıyorum. Nazım, vezin ise ömrümde bir fikra yapamamıştım. Birdenbire zihnime, nazma musırrane bir arzu geldi. Sahabelerin gazevatına dair Kürtçe قَوْلِ نَوَالِ سَيْبَانَ namında bir destan vardı. Onun ilahî tarzındaki tabii nazmına ruhum hoşlanıyordu. Ben de kendime mahsus onun tarz-ı nazmını ihtiyar ettim. Nazma benzer bir nesir yazdım. Fakat vezin için kat'iyen tekellüf yapmadım. İsteyen adam, nazmı hatıra getirmeden zahmetsiz, nesren okuyabilir. Hem nesren olarak bakmalı, tâ mana anlaşılın. Her kıtada ittisal-i mana vardır. Kafiyede tevakkuf edilmesin. Külâh püskülsüz olur, vezin de kafiyesiz olur, nazım da kaidemiz olur. Zannımca lafız ve nazım, sanatça cazibedar olsa nazarı kendiyle meşgul eder. Nazarı manadan çevirmemek için perişan olması daha iyidir.” (Nursî, 2003: 735-736).

(Ho xwîner! Di serî de vê îtîraf dikim ku: Ez di warê hunera nivîsîn û nezmê de ji qabîliyeta xwe bi gazin im. Hetta vêga navê xwe jî nizanîm delal binivîsim. Nezm û wezn ku hene min di imrê xwe de nivîsarekê jî lê nekirîye. Bi carekê derbarê nezmê de daxwazeke bi îsrar hat hişê min. Destaneke bi navê *Qewlê Newala Sîseban* a Kurdî ya derbarê xezaya sehabîyan de destanek hebû. Rihê min ji nezma wê ya siruştî ya bi terzê qesîdeyê bû hez dikir. Min jî li gorî xwe terzê nezma wê hilbijart. Pexşaneke ku dişibihe nezmê nivîsî. Lêbelê min ji bo weznê qetîyen zorê nedayê. Ê ku bixwaze, dikare bêyî ku nezmê bîne bîra xwe bi

rihetî bixwîne. Hem jixwe divê wekî pexşanê guhê xwe bidê, da ku mane bê fêmkirin. Di her qiteyekê de pevrehîya manê heye. Bila li qafîyeyê neyê rawestan. Kum bê gulî jî dibe, wezin jî bê qafîye dibe, nezm jî bê qaîde dibe. Li gorî bawerîya min dema ku lefiz û nezm, bi awayê hunerî balkêş bin nêrînê bi xwe re meşxûl dikin. Ji bo ku balê ji maneyê nede alîyekî din perîşanîya wê çêtir e.)

2. Vedîtinên Lêkolînê û Nîqaşa Wan

Nûrsî siruştî tevgerîyaye; çî bi cilûbergên xwe, çî bi rabûn û rûniştina xwe, çî bi uslûb û karakterê xwe be jî destpêka jiyana xwe heta dawîya imrê xwe ji gel û malbata xwe çî wergirtibe ew parve kirîye. Berhemên wî mîna ne neynika tu li hember netewaya Kurd bigirî wisa eyan beyan çand, nêrît û nîşaneyên Kurdan diteyîsîn. Diyar e ev tercîha wî ye, lew re ew berhemên xwe yê destpêkê wekî ‘Kurd’ binav dike. Gava mirov bi tevahî li berhemên wî dinêre ev pênasekirina wî ji bo hemûyan derbasdar e. Wiha dibêje Nûrsî: “Şu eserler [Muhakemat ile Munazarat] den her birisi Kürd olduğu gibi, aynı halde Türk, aynı vakitte Arab’dır. Güya her bir eser, Arab abasını iktisa ve Türk pantolonu giymiş külahlı bir Kürd’dür.” (Nursî, 2004: 78). (Her yek ji van berhem [Muhakemat û Munazerat]an çawa ku Kurd in, bi heman rewşê tirk, di eynî demê de Ereb in. Goya her berhemek, Kurdekî bikumik ê ku ebyê Ereban li xwe kirîye û pantolonê tirkan wergirtîye.) Wekî tê dîtin Nûrsî berhemên xwe wekî Kurd binav dike. Ji ber ku piranîya berhemên xwe bi Erebî û Tirkî nivîsîye, îcar dibêje Kurdekî ku ebyê ereban û şalê tirkan li xwe kiriye. Balkêş e Nûrsî berhemên xwe wekî ‘Kurdekî bikumik’ ango bawermend pênase dike, bi vî awayî wesfêkî taybet li wan bar dike.

Wekî ji nimûneyên ku ji nav berhemên wî hatine girtin diyar dibe Nûrsî di lêkirin û nivîsîna berhemên xwe de gelek caran îbareyên Kurdî rasterast wergirtine. Carinan jî adet, bawerî, derbûmesele, îdyom, nifir û destanên Kurdî îstîfade kirîye. Di vî bikaranînê de li zehfê cîyan rêbazên neqilkirin û nivîsînê binpê kirîye. Di bikaranîna gelek îdyom û nifiran de ji dêvla bergînda wan a Tirkî bêje yê Kurdî rasterast wergerandîye Tirkî. Wekî mînak dibêje, “**Minnetiniz dağ başında olsun**”. Ev îdyoma Kurdî ya “Mineta we li serê çiyê” ye. Ji bo bêminetkirinê tê gotin. Diviyabû li hember vî biwîjê ya Tirkî, “Elinizden geleni ardiniza koymayın” (Çî ji destê we tê bikin) banîya. Dîsa wekî nifrinên Kurdî dibêje, “Xwedê derîyê we bigre”, “desten we bişkên”, “sere we bixwe” rasterast Tirkîya wan bi kar anîye. Herwiha di hin cîyan de bi maneya îdyomên Kurdî merama xwe îfade kirîye. Wekî niha, dibêje: “**Gerçi yeriniz çok dardır, fakat kalbinizin genişliği o sıkıntıya aldırılmaz**” (Herçiqaş cîyê we gelek teng e jî, lêbelê firehîya dilê we berbayê wê tengasîyê nakeve.) Ev maneya îdyoma Kurdî ya “Cî ji dilan teng e” ye.

Nûrsî li mişextîyê bi serê xwe jiyaye. Li dora 34 salan ji xizim, kes û karê xwe dîr maye, digel wî dev ji jiyana xwe ya Kurdewarî bernedaya. Tîştên ji dayîka xwe hîn bûye bi hinek wesîleyan vedîbêje. Heta dev ji nifrin û henekên Kurdî jî bernedaye. Ev yek carina bûye sedema tiştên tirajîkomik jî; mesela peyva “keçelê keçel” peyveke qerfê ya medreseyên Kurdan e. Li medreseyên Kurdan di nav ehlê medreseyê de ji ber ku gotinên argo nayên bikaranîn, heta gotina navên uzvên cinsî gotin jî bêedebî tê qebûlkirin lewma navê wan ne bi Kurdî bi Erebî tê gotin. Meseleya peyva “keçel” jî wiha ye; gava yekî sûcek an xetayek bikira digotîne “keçelê keçel te çima ev îş kir!” ev gotina “keçel” a Nûrsî jî di nav şagirtên wî yê Kurdînezan de bûye “keçeli” an “keçeli keçeli” ya Tirkî ya ku tê maneya kesê bi kumê

kulavî. Miftûhaneya ku adetekî medreseyên Kurdan e anîye nav xwegirtîyên xwe. Xêzika filan a ku nîşaneyê aforozê ya bawerîya mesîhîyan e û wekî lêstik teyîsiye nav leyîstokên zarokên Kurdan, Nûrsî mantelîteya wê ji bo zeftkirina peyvan bikar tîne. Lal laleş di helbesteke xwe ya bi navê Kirîv û Kufra Şerabê de wekî metafor ‘xêzika filehan’ wiha bi kar anîye: “Êrîşkaran xêzika filehan gerand li dora Laleşê.” (Laleş, 2023) Edîp Polat jî di romana xwe ya bi navê *Dûvpişk Bi Xwe Venade* de behsa wiha behsa Xêzika Fila dike, “Li gor pêşniyaziya keşîş keçîk meşîya hundurê “Xêzika Filan” ku zarotîyê de Kurdan wiha ew binav dikirin. (Polat, 2011).

ENCAM

Wekî ji daneyên bidestxistî diyar dibe yek ji hêmayên binyad û paşxaneya berhemên Nûrsî çanda Kurdî ye. Nûrsî bi her wesîleyê ji çanda Kurdî îstîfade kirîye. Her ku di warê derbirîn û nivîsînê de lê bûye pêsirtengî xwe avêtîye tor û bextê çanda Kurdî. Bêyî ji xwe re wekî kêmasî bibîne îdyom, derbûmesele, nifrîn, destan û jêgirtinên Kurdî bi kar anîne. Hê di destpêka nivîskarîya xwe de diyar dike ku baş bi Tirkî nizane. Mazereta xwe diyar vedibêje. Berhemên xwe dişibîne fêkîyên çiyayê Kurdistanê. Li xwe mikur tê ku kilma wî req û hişk e.

Di encama vê xebatê de hat dîtin ku:

1. Yek ji paşxaneya Rîsaleyên Nûr çanda Kurdî ye.
2. Nûrsî di berhemên xwe de îdyom, nifir, zargotin, destan, derbûmesele û hwd. ên Kurdî bi kar anîne.
3. Ji bo têngihîştineke baştir a Rîsaleyên Nûr pêdivî bi zanîna ziman û çanda Kurdî heye.

Bi vê xebatê em pê hesîyan ku bi gotarekê ne qabil e mijara têkilîya çanda Kurdî û kulîyata Bedûzzeman Seîdê Nûrsî çawa lazim e bê dîyarkirin. Lewre mijarên wekî bikaranîna peyvên Kurdî, mantelîteya Kurdî, pêwendîya navdeqîti ya bi klasîkên Kurdî re, tesir û sûdwergirtina ji şexsîyetên Kurdî nexasim Ehmedê Xanî û Melayê Cizîrî her yek ji wan dikare bibe mijara dosyayeke akedemîk. Ji ber vê yekê divê di vî warê de xebatên akedemîk ên berfireh yê wekî tezên mastir û doktorayê, konferans, sempozyûm û hwd. bînin kirin. Hêvî ew e ku ev xebata bertenk ronî dabe ser hin behsên navborî û pêşî li xebatên bi vî rengî veke.

Çavkanî / References

- Akgündüz, A. (213). Arşiv Belgeri Işığında Bediüzzaman Said Nursi ve İlmi Şahsiyeti. Birinci Kitab. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Armaner, N. (1964). Dinden Çıkan Cereyanlar: Nurculuk. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından.
- Badıllı, A. (1990). Bediüzzaman Said-i Nursî Mufassal Tarihçe-i Hayatı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Beki, N. (1999). Kur'an İlimleri ve Tefsir Açısından Bediüzzaman Said Nursi'nin Eserleri. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Borak, M. (2005). Ferhenga Biwêjan. İstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Bozkurt, G. (1994). İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Silopî, Z. (2014). Doza Kurdistan Kürdistan Davası Kürt Milletinin 60 Seneden Beri Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıratı . İstanbul: Avesta.
- Demir, A. (2012). Qewkê Newala Sîsebanê. İstanbul: Nûbihar.
- Emre, G. (2006). Medreseden Meclis'e Meclisten Yassıada'ya. İstanbul: Kent Yayınları.
- Farqînî, Z. (2004). Ferhenga Kurdî - Tirkî. İstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Kaplan, Y. (2015). Kela Dimdim û Xanê Lepzêrîn. Teza Lîsansa Bilind a neçapkirî. Zanîngeha Yûzûncû Yilê Enstîtûya Zimanên Zindî Şaxa Makezanîsta Ziman û Çanda Kurdî.
- Kızıl, H. (2016). Destpêkek Bo Çanda Kurdan di Kullîyata Rîsaleyên Nûr de. Kurdoloji Akademik Çalışmalar, c.2, 319-324.
- Komisyon. (2004). Risale-i Nur Müellifi Bediüzzaman Said Nursî. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
- . (2004). Risale-i Nur Müellifi Bediüzzaman Said Nursî. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
- Laleş, L. (2023). Asoya Helbesta Kurdî.
<https://www.helbestaKurdi.com/helbest/lal-lales--kiriv-u-kufra-serabe.html> (erişildi: 8 15, 2023).
- Malmîsanij. (1991). Said-i Nursi ve Kürt Sorunu. İstanbul: Doz Basım ve Yayıncılık.

- Nursi, A. (1997). Bediüzzaman'ın Hayatı. İstanbul: Nûbihar.
— . Bediüzzaman'ın Hayatı. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 1997.
- Nûrsî, B S. (2012). Ji Kullîyata Rîsaleyên Nûr Dîwana Herba Urfî, (Wergera Ji Kurdî: Aydın Üneşi). İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları.
- Nursî, B. S. (2004). Nurlar Silsilesinden İctimaî Dersler. İstanbul: Zehra yayıncılık.
— . (2004). Nurlar Silsilesinden İctimaî Dersler. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
— . (2002). Risale- i Nur Külliyyatından Barla Lahikası. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
— . (2003). Risale-i Nur Külliyyatından Sikke-i Tasdiki Gaybî. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
— . (2005). Risale-i Nur Külliyyatından Şualar. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
— . (2003). Risale-i Nur Külliyyatından Emirdağ Lahikası. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
— . (2004). Risale-i Nur Külliyyatından Lem'alar. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
— . (2004). Risale-i Nur külliyyatından Mektubat. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
— . (2004). Risale-i Nur Külliyyatından Muhakemat. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
— . (2003). Risale-i Nur Külliyyatından Sözler. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
— . (2004). Rîsale-i Nur Mebde'lerinden Asar-ı Bediyye. İstanbul: Elmas Neşriyat.
- Polat, E. (2011). Dûvpişk Bi Xwe Venade. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Rohat. (1991). Unutulmuşun Bir Öyküsü: Said-i Kürdi. İstanbul: Fırat Yayınları.
- Tîgrîs, A. (2001). Gotinên Pêşîyan. Stokholm: Rewşen.
- Uyanik, A. (2017). Nifir û Dua (berhevkar: Asmîn Uyanik). İstanbul: Wardoz.
- Wikîferheng. tarih yok. ku.m.wiktionary.org (erişildi: Berfenbar İn, 2024).
- Xanî, E. (2010). Mem û Zîna Ehmedê Xanî, (Şîrovekirin: Perwîz Cîhanî). İstanbul: Nûbihar.
- Zinar, M. (2022). Said Kürtlüğün Kayıp Risalesi. İstanbul: Nûbihar.